

Buzinkay Géza

Mi a médiatörténet és oktatásának mi a haszna?

A kérdésfelvetés mesterkéltnek látszhat, a válasz viszont egyértelműnek. Mivel a képesítési követelmények a felsőoktatás kommunikáció szakai részére előírják a „kommunikációs technológiák és történetük” elnevezésű tárgyat (129/2001. Korm. Rendelet és mellékletei. *Magyar Közlöny* 2001. 80. sz.), a médiatörténet oktatása ebben a formában adottságnak tekinthető. (Az más lapra tartozik, hogy ez-e a médiatörténet.) Lehet, hogy inkább a médiatörténet feldolgozásának és oktatásának hiányaira kellene figyelmünket összpontosítanunk – ahogy ezt a *Magyar Média* c. folyóiratban feltérképezte Széchenyi Ágnes (2001).

Most azonban tekintsünk el ezektől a kételyektől, lépünk a kérdéskör elejére, és tegyük fel a kérdést: van-e valakinek, s ha igen, kinek, szüksége a médiatörténetre.

Először is megállapítható, hogy az újságírók, a médiában dolgozók számára, feladatuk ellátásánál, egyáltalán nem szükséges a médiatörténet. Ezt egyre gyakrabban lehet hallani tőlük maguktól is. Amit mint szakmai minimumot elvárnak tőlük, az a mai kommunikációs technológia kezelése.

A sajtótörténet Amerikában és Európában

Most már Magyarországon is szólnak hírek arról, hogy a médiatulajdonos a gondolkozásra és a világos nyelvi kifejezésre sem tart igényt, nem hogy a műfajok és technológiák áttekintésre és a markáns nézetalkotásra. A nélkülözhetetlenül szükségesen túlmenő képzés üzletileg irracionális befektetés, sőt még drágíthatja is a munkaerőt.

Hogy ez valóban így van-e, arra a mintaképnél, az Egyesült Államoknál kereshetünk támpontokat. Amerika mintegy ezer egyeteme közül néhány elitintézményben – pl. UCLA (University of California, Los Angeles), University of Pennsylvania, Boston University, a washingtoni Georgetown University – oktatják a médiatörténetet. Nagy valószínűséggel nem annyira az egyetem híre és oktatásának színvonala dönti el, hogy szerepel-e kurzusai között a médiatörténet, hanem hogy találnak-e rá előadót. És általában nehezen találnak. Ez még jobban kiemeli, hogy nem szükséges, csupán lehetséges stúdiumként tekintenek rá. Egyedül a New York-i Columbia Egyetem újságírói fakultásának kurzuskínálatában szerepel az amerikai újságírás története (egyetlen szakmatörténeti tárgy az 57 közül!; jelenlegi előadója Andie Tucher, heti 2 órában) – ami feltétlenül az illem és a tradíció ápolásának kategóriájá-

ba tartozik azon az egyetemen, ahol az elsők között alapítottak újságíróképző intézetet (1903, de csak 1912 őszi kezdéssel), véletlenül éppen a magyar származású Joseph Pulitzer alapítványaként (Csillag 2000: 176–183).

A Columbia Egyetemen kívül másutt hangsúlyozottan elektronikus média-történetet és csak ritkán sajtótörténetet hirdetnek meg, s ha közelebbről megnézzük, mit fed, olyasmi kurzusleírást találunk médiatörténetként, mint hogy „posztmodern kollázs abból, amit egy gyilkos bandáról olvastam a Los Angeles Times-ban 1997-ben” (Mellinger 1997). Ez a felfogás csupán az utóbbi évtizedben hódított tért. Korábban sokkal több amerikai felsőoktatási intézményben oktatták legalább az amerikai sajtótörténetet, és még az európai sajtótörténet iránt is megvolt az érdeklődés – igaz, feltehetőleg a külföldi tudósítóknek és felderítőknek szánva az idegen környezetben való megfelelő orientálódásukhoz.¹ Ha a médiatörténet oktatási súlya nem is elég nagy, sok tanszéken folynak kutatások, működnek kutatócsoportok, aminek eredményeképpen jól használható, alapos és átfogó amerikai sajtótörténet szolgálja az oktatók és a hallgatók munkáját. Ez a tankönyv-monográfia az 1954-es első kiadása óta egyre terjedelmesebb, immár nyolc kiadásban megjelent *The Press and America* c. kötet. (Köszönetmondó fejezete jó áttekintése a kutatóknak és intézeteiknek.) Ez a mű az előzményekkel való szerves egység hitének és a tárgy fontosságának megfelelő mondattal indul: „Az újságírás története az emberiség hosszú harcának története az egymással való kommunikálásért: kiásni és értelmezni a híreket, s értelmes véleményeket és szórakoztató gondolatokat nyújtani az eszmék piacán” (Emery–Emery 1984).

Tehát úgy látszik, hogy nem is olyan régen az amerikai egyetemek nagy része úgy tekintett az újságíró-, a média szakos képzésre, mint amely egy nagy múltú szakma részére képez fiatal szakembereket. Ez a szemlélet változott meg teljesen az elektronikus média eluralkodásával, valószínűleg annak következtében. Mintha ezzel megszakadt volna a szerves összeköttetés a különböző újságírói területek és nemzedékek között. „...Az 1990-es évtized vége felől szemlélve például – írja egy angol médiaismereti tankönyv – a televíziózás előtti időszak és annak világa meglehetősen különös és idegen, régmúlt korszaknak tűnik” (O’Sullivan–Dutton–Rayner 2002: 296). Hasonló nézetek már nálunk is megjelentek, aminek következtében van olyan felsőoktatási intézmény, amelyben a médiatörténet a médiaháború oktatását jelenti.

Európában az amerikainál általánosabb a médiatörténet valamilyen formájának oktatása. Azt természetesnek tekinthetjük, hogy a bécsi egyetem

¹ Minden jel szerint így született meg az ismereteim szerinti egyetlen – adatait illetően fenntartásokkal kezelendő – átfogó európai sajtótörténet, amelynek szerzője a második világháború után az amerikai megszálló csapatokkal tartózkodott Európában, a háború utáni új sajtó megszervezésének feladatával (Olson 1966).

Publizistik- und Kommunikationswissenschaft szakán az alapozó tárgyak között, a magyarországi gyakorlatnak megfelelő óraszámban szerepel a média- és kommunikációtörténet. És azt is természetesnek kell tekintenünk, hogy a kontinentális európaiaktól különböző angol oktatási formában másképpen jelenik meg. Például a londoni egyetemen szakpárosításként fordul elő az „újságírás és kortárs történelem” (Journalism and Contemporary History). Ez határozottan gyakorlatias szempontú alkalmazására utal, hiszen az „egykorú történelem” a jelenben való újságírói eligazodást segíti, és nem az újságírói szakma történetét tekinti át, ami az elméletibb megközelítés. Az angol sajtó-médiatörténet oktatásának célja, hogy a média jövőjére vonatkozóan tegyen fel kérdéseket (Curran–Seaton 1997).

Csak alkalmi érdeklődés fedezhető fel a sajtó-média történet mint diszciplína iránt a történészek és irodalomtörténészek részéről. A történészek ugyan forrásként használják a sajtót a tömegkultúra, a mentalitástörténet kutatásakor, az olvasási kultúrának a közelmúltban megkezdődött tanulmányozásakor vagy a politika- és társadalomtörténet egyes kulcspontjai vizsgálatánál², de rendszeres sajtótörténeti kutatások nem folynak nálunk, ami arra mutat, hogy a médiát még mindig perifériális jelenségnek tekintik, és a sajtó hatalmáról, befolyásáról az 1810-es évek óta hirdetett nézetek – miszerint a média a negyedik hatalmi ág –, és az utóbbi évtizedekben nálunk is megszerzhető tapasztalatok még nem érték el a tudományos ingerküszöböt. Ennek megfelelően az egyénileg részkutatásokat végzőknek közös, általánosan elfogadott kutatási módszertana sincs.

Leginkább még az irodalomtörténészek vonják be kutatásaikba a sajtótörténetet – bár ők természetesen irodalmi, vagyis a sajtóétól különböző mércével mérik a sajtóban megjelent publikációkat. Elsősorban a régebbi korokra és nagy szépírói életműveknek a sajtóban megjelent részeire összpontosítják figyelmüket, és nem magára a sajtóra. Sarkítva azt mondhatom: az irodalomtörténészek számára csupán publikálási helyet jelent a sajtó. Hiába szentelt Dezsényi Béla már több mint fél évszázaddal ezelőtt kitűnő tanulmányt a sajtó és irodalom különbözőségének, gazdag egyetemes és magyar példatáron végigkövetve azt, hogy „a sajtó egyszerűen más, mint az irodalom. Útjaik találkozása csak ideig tartó, történeti esemény, még közös anyaguknak, a nyelvbeli kifejezésnek használatában is szinte antinómikus feszültséget tapasztalunk közöttük” (Dezsényi 1946: I–IV, 67). Sokkal közkeletűbb és

² Vö. elsősorban Hanák Péter, Lackó Miklós, Gyáni Gábor, Szabó Dániel, Pajkossy Gábor tanulmányait, illetve Gergely András és Veliky János néhány dolgozatát a magyar közvélemény kialakulásáról; legújabban pedig: Lipták Dorottya: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs – Budapest – Prága*. Bp. 2002, L'Harmattan.

tartós félreértést fogalmaznak meg Szerb Antal egyébként szellemes és szép sorai: „Nincs az az ősz a szőlőhegyen – írta – vagy az az etruszk temetőváros Itáliában, mely annyira az enyészetet juttatná eszembe, mint a vasárnapi újságok. Mennyi gondolat, ötlet, tudás, mennyi szerencsésen megfogalmazott ritka mondat tűnik itt a semmibe – mert hétfőn ez a sok tudás és művészet már a kutyának se kell” (Szerb 1938: 556).

Az időbeli létezés és az önreflexió

Ezzel talán meg is érkeztünk a sajtótörténet mellőzésének egyik fő magyarázatához. Csakhogy, úgy gondolom, ez a felfogás téves: az újság, a média **tartalmának** egy pillanatra szabott élettartama nem azonos a hírlap, a média **műfajának** élettartamával, működési és átalakulási törvényszerűségeinek megértésével. Lehet, hogy egy-egy cikk vagy az elektronikus média egy-egy programja másnapra a felejtés lomtárába kerül, de attól függetlenül a médiaüzem működik tovább, mint ahogy előtte is működött; és hatása, befolyása, „hatalma” csöppet sem csökken. Ennek kutatása és a felismert törvényszerűségek megismertetése a szakma művelőivel olyan szemléletmódot eredményezhet, mely más stúdiummal nem helyettesíthető, s az újságíró és a társadalom összebékélését eredményezheti.

Nem szándékom olyan közhelyeket részletezni, mint hogy önmagam elhelyezése a világban nem sikerülhet szakmám történetének áttekintése nélkül, s hogy szakmailag stabil és öntudatos egyéniségekre igen nagy szüksége van a magyar médiavilágnak. Inkább saját tanítási tapasztalataim alapján állítom, hogy az időbeliség, mint a jelenségek létezésének egyik fő metszete, teljesen hiányzik a hallgatók – és jelentős részben hiányzik az újságírók – szemléletmódjából. Már pedig ezzel a hiánnyal nemcsak azt hiszik el, hogy beleléphetünk kétszer ugyanabba a folyóba, hanem később újságíróvá érve, ezt tényként meg is írják. És megingathatatlan lesz a hitük abban, hogy velük kezdődött a világtörténelem; amit ők elkezdtek, az az ő találmányuk. Ezt azonban nem feltétlenül gőgösen teszik, inkább másnapra már ők maguk is túljutottak saját előző napi teljesítményükön, és azt mielőbb elfelejtik, hogy legyen hely az újabb feladatoknak.

Végiggondolva a zavart és következtetlenséget, amelyek a médiatörténet oktatását kísérik az Egyesült Államokban, Európában és itthon, megerősödik az a meggyőződésem, hogy mindezt a tárgy tisztázatlan elhelyezése, illetve kétféle oktatási szükséglet összekeveredése okozza.

Az egyik tárgy a történelem – tágabb merítéssel a művelődéstörténet –, mely az újságíró és a kommunikációs szakember számára időbeli szemléletet és egyszerűen kifejezve, példatárat nyújt, abban az értelemben, ahogyan a szervezett újságíróképzés programjában Joseph Pulitzer lefektette: „a történelem politika a múltban, a politika pedig történelem jelen időben” (idézi:

Csillag i. m. 180). Ez a történelem-művelődéstörténet azonban nem a média története.

Amikor az oktatási tárgy a sajtó, a média története, ennek, lényegét tekintve, a szakmai etika átfogó tananyagcsoportjában kell helyet foglalnia. A médiumok időbeli kialakulásának végigkövetése érthetővé teszi az etikai szempontok összefüggésrendszerét, logikáját, és biztosítja a szakmai etika oktatásának objektivitását a „mundér becsületének” kiterjesztése és védelme helyett. Ideális esetben a médiatörténet oktatása a rálátást biztosíthatja az újságírói és médiamenedzseri szakmákra.

Ha tudomásul vesszük, hogy a magyar sajtóban az elmúlt másfél évszázadban olyanok állították fel a szakmai mércét, mint például Kossuth Lajos, Kemény Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Asbóth János, Ady Endre, Ignóty, Jászi Oszkár, Prohászka Ottokár, Kosztolányi Dezső, Bálint György, Zsolt Béla, Márai Sándor és még folytatható a sor, ez egyszerre kell, hogy jelentesen stilisztikai (irodalmi) mércét, elemzést érdemlő magatartásmódok és életpályák sorát, illetve a teljesítmény, a körülmények és a határfok bonyolult összefüggéseinek kibogozását. Azok az ismeretek és azok a gondolkodási formák, amelyeket a sajtótörténet közvetít és alakít ki – az eseményeknek következményeikkel együtt való látása, azaz logika és racionalitás; a szakmai műgond tükörben való szemlélése, és a teljesítmény valóságos súlyának megfelelő értékelése; a társadalom elemzése annak tudatában, hogy minden jelenség csupán egy átmeneti állapot, s az ítékezésnél sokkal több érv szól a megmagyarázva megértés mellett; és nem utolsósorban a valóságos identitástudat –, megkívánja, hogy a kézenfekvő előadói formánál összetettebb, érdekesebb és hatékonyabb formát találjunk.

Hivatkozások

- Curran, James – Seaton, Jean 1997. *Power without Responsibility. The Press and Broadcasting in Britain*. 5th Ed. London – New York. Routledge.
- Csillag András 2000. *Joseph Pulitzer és az amerikai sajtó*. Bp. Osiris, 176–183.
- Dezsényi Béla 1946. *Sajtó és irodalom. Magyar Könyvszemle*.
- Emery, Edwin – Emery, Michael 1984. *The Press and America. An Interpretive History of the Mass Media*. 5th Ed. Englewood Cliffs, N. J. Prentice Hall, V.
- O’Sullivan, Tim – Dutton, Brian – Rayner, Philip 2002. *Médiaismeret*. Bp. Korona Kiadó.
- Olson, Kenneth E. 1966. *The History Makers. The Press of Europe From Its Beginnings through 1965*. Baton Rouge. Louisiana State University Press.
- Széchenyi Ágnes 2001. Jámbor szándék a sajtótörténeti tanítás tapasztalatainak megosztására és a sajtótörténeti kutatások újraindítására. *Magyar Média* 2, 75–83.
- Szerb Antal 1938. Újságírás és irodalom. *Új Idők*, húsvét, 16. sz.
- Wayne Martin Mellinger 1997. (Ventura C.) *Newz!!! from the 'Hood: The Stephanie Kuhlen Murder in the Los Angeles Times* (postmodern collage based on my reading of a gang murder story in the *LA Times*...) - <http://vos.ucsb.edu>